

BİR MÜSEKKİN OLARAK EDEBİYAT – OKUMANIN / YAZMANIN İYİLEŞTİRİCİ GÜCÜ BİBLİYOTERAPİ VE JEAN-JACQUES ROUSSEAU*

Ayşe Jale ERLAT**

BİR MÜSEKKİN OLARAK EDEBİYAT – OKUMANIN / YAZMANIN İYİLEŞTİRİCİ GÜCÜ BİBLİYOTERAPİ VE JEAN-JACQUES ROUSSEAU

Bu makalede, bibliyoterapiye dair genel bir çerçevenin sunulmasının ardından; edebiyatın genel, okuma ve yazma eylemlerinin ise özeldeki iyileştirici ve tedavi edici güçleri irdelenmektedir. Söz konusu faaliyetler, J.-J. Rousseau'nun yaşamında dengesini korumasını sağlayan temel unsurlardır. Henüz bir bebekken annesini kaybeden Jean-Jacques, dengesiz bir kişiliğe sahip bir baba figürüyle yetişmiş; ancak okuma hazzını, tutkusunu ve bu yöndeki refleksini babası sayesinde edinmiştir. Keza, *Plutarque* üzerine yaptığı mükerrer okumalar, kendi yolunu çizmesinde ve kendini keşfetmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Doğayla iç içe sürdürdüğü yaşam, nihayetinde temel felsefesini şekillendirmiştir: İnsan doğal yapısı gereği iyidir; ancak toplum ve uygarlık onu bozmuş, asli (primitif) mutluluğunu tahrip etmiştir. Zamanla, hastalık derecesinde hassas, aşırı alıngan ve geçimsiz kişiliği ile bozulan sağlığı nedeniyle, girdiği işlerde uzun süreli bir varlık gösterememiştir. Grimm, Diderot ve Voltaire ile olan dostane ve entelektüel münasebetlerinde başarısızlığa uğrayıp kavga ederek uzaklaşmış ve neticede yalnızlığı seçmiştir. *Plutarque* okumaları, kendisinde Cumhuriyet, demokrasi ve vatandaşlık bilincinin gelişmesini sağlamıştır. Bu okumalar; onu aile, eğitim ve toplum üzerine — Aydınlanma felsefesinin benimsediği kavramlara ters düşen fikirler öne sürdüğü— *Julie ou La Nouvelle Héloïse*, *Émile ou De l'éducation* ve *Le Contrat social* adlı eserlerini kaleme almaya teşvik etmiştir. Bu metinlerde bilhassa toplumsal yaşamın olumsuz yönlerine vurgu yapmıştır. Hayatının çeşitli evrelerinde ikiliklere ve çelişiklere düşmüş; insanın paradokslara hakkı olduğunu savunarak kendi durumunu gerekçelendirmiştir. Yaşamının en büyük sırrı gün yüzüne çıktığında ve beş çocuğunu art arda devlet korumasına terk etmesi bir skandala yol açtığında, söz konusu paradokslarını *Les Confessions* ve *Rousseau juge de Jean-Jacques* adlı eserlerinde izah etmeye çalışmıştır. Bu otobiyografik kitapların ilki bir zorunluluktan doğmuş, ikincisi ise Fransız edebiyatında yazar isminin bizzat eser başlığında yer aldığı ilk örneği teşkil etmiştir. Okuma ve yazmanın birbirini tetikleyen ve birbirine sıkı sıkıya bağlı eylemler olduğunu, “doğal” çocuk ile gencin kitaplar olmaksızın doğada daha mutlu bir yaşam süreceğini savunmuş olsa da; yaşamının ilerleyen safhalarında, kendisini yazmaya da yönelten okuma eyleminin sağaltıcı etkilerini kabul etmiştir. Bu iki faaliyet, onu delirmekten kurtarmıştır. Şayet günümüzde yaşamış olsaydı, bibliyoterapiye olumlu bakacağını söylemek mümkündür. Ne var ki, aynı kitabın başkalarıyla paylaşılarak okunmasının iyileştirici bir etkisi olduğu savına dayanan modern bibliyoterapi uygulamalarından farklı olarak; Rousseau'ya göre asıl tedavi edici etki, bireyin tek başına ve yüksek sesle gerçekleştireceği okuma eylemindedir.

Anahtar Sözcükler: *Bibliyoterapi, okuma, yazma, Jean-Jacques Rousseau, iyileştirici güç, paradoks, aile, eğitim.*

* Geliş tarihi: 22.12.2025 - Kabul tarihi: 14.01.2026 – Araştırma Makalesi

** Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü Emekli Öğretim Üyesi, aysejale@yahoo.com, ORCID:0000-0003-0501-1502

**LA LITTÉRATURE COMME CALMANT – L’EFFET CURATIF DE LA
LECTURE / DE L’ÉCRITURE - LA BIBLIOTHÉRAPIE ET JEAN-JACQUES
ROUSSEAU**

Dans cet article, à la suite d’une présentation de la bibliothérapie, sont étudiés les pouvoirs curatifs de la littérature en général, de la lecture et de l’écriture en particulier. Ces activités étaient les éléments de l’équilibre dans la vie de J.-J. Rousseau. Ayant perdu sa mère quand il n’était qu’un bébé, Jean-Jacques a grandi avec un père instable. Mais c’est grâce à lui qu’il avait obtenu le plaisir et le réflexe de lire. C’est aussi grâce aux maintes lectures de Plutarque qu’il s’est frayé un chemin. La vie qu’il a menée au sein de la nature a fini par former sa philosophie de base : l’homme est bon par nature, mais la société et la civilisation ont ruiné son bonheur primitif. Avec le temps, à cause de son caractère profondément susceptible et offensif, et de sa mauvaise santé, il n’a pas pu travailler longtemps dans les postes qu’il avait trouvés. Il a malheureusement échoué dans ses relations amicales et intellectuelles avec Grimm, Diderot et Voltaire. Il est ainsi devenu solitaire. Ses lectures de Plutarque avaient développé en lui la conscience de la République, de la démocratie et de la citoyenneté. Elles l’ont encouragé à rédiger ses livres sur la famille, l’éducation et la société — *Julie ou La Nouvelle Héloïse*, *Émile ou De l’éducation* et *Le Contrat social* — dans lesquels il a soutenu des idées opposées à la philosophie des Lumières. Il y a surtout souligné les côtés négatifs de la vie en société. Aux époques différentes de sa vie, il est tombé dans les dualités et les contradictions. Il s’est soutenu en disant que l’homme a le droit aux paradoxes. Quand le plus grand mystère de sa vie s’est dévoilé et que l’abandon de ses enfants à la protection de l’État cinq fois de suite faisait scandale, il a tenté d’expliquer ses paradoxes dans *Les Confessions* et Rousseau juge de Jean-Jacques. Le premier de ces livres autobiographiques est né d’une obligation et le deuxième est le premier exemple dans la littérature française où le nom de l’écrivain paraît dans le titre de son ouvrage. Bien qu’il ait soutenu l’idée que la lecture et l’écriture sont des actions qui provoquent l’une l’autre et que l’enfant et le jeune homme naturels vivraient plus heureux en nature sans les livres, il accepte, dans les étapes ultérieures de sa vie, les effets curatifs de la lecture qui avait aussi encouragé chez lui l’écriture. Ces deux activités l’ont empêché de devenir fou. S’il avait vécu aujourd’hui, nous pouvons dire qu’il aurait considéré favorablement la bibliothérapie. Mais contrairement à la bibliothérapie, où l’on soutient l’idée que la lecture d’un même livre partagée avec les autres aurait un effet curatif, selon Rousseau, une lecture qu’on fera tout seul, à haute voix, aurait cet effet curatif.

Mots clés: *Bibliothérapie, lecture, écriture, Jean-Jacques Rousseau, effet curatif, paradoxe, famille, éducation*

**LITERATURE AS A SEDATIVE—THE HEALING POWERS OF
READING/WRITING - BIBLIOTHEAPHY AND JEAN-JACQUES ROUSSEAU**

In this article, after presenting bibliotherapy, we attempted to study the healing powers of literature, reading and writing which were the activities providing stability in Rousseau’s life. Rousseau lost his mother when he was a baby and grew up with an unstable father. But, thanks to him, he acquired his reading habits which enabled him to maintain his emotional balance. He read especially Plutarch with great enthusiasm and thanks to him, he succeeded in sustaining his emotional life. He lived mostly in nature and as a result, he founded his basic philosophy: Man is naturally good but society and civilization have corrupted and destroyed his happiness. As the time passed by, due to his sensitive and quarrelsome personality and poor health, he was unable to work for long in certain jobs, and to maintain his friendships with Grimm, Diderot and Voltaire. As a result, he chose to be alone. His readings of Plutarch developed his opinions concerning the Republic, democracy, citizenship and encouraged him to write books on family, education and society. These writings (*Julie or the New Heloise*, *Emile, or On Education*, *The Social Contract*) emphasizing the negative aspects of civilization and social life, contradicted the Enlightenment thought. He was then rejected and had dilemmas and contradictions in his personal and intellectual life. He defended himself by saying that being human gives him the right to have paradoxes. When the greatest secret of his life was revealed – the scandal of leaving his five children and placing them in State care – he tried to explain these paradoxes in *Confessions* and in *Rousseau, Judge of Jean-Jacques*. The first of these autobiographies was written because of an obligation. The second one is the first example in French literature where the name of the writer appeared in the title of his book. Although he said that reading and writing are activities stimulating one another but that a young person would be happier without a book, later on, he admitted the healing and therapeutic powers of reading which also encouraged writing skills. These activities prevented him from going mad. So if he had lived today, he would have a more moderate attitude to the treatment known as bibliotherapy. However, contrary to this treatment, which considers

reading as a shared activity, Rousseau believed in the healing effects of reading a book aloud and alone.

Keywords: Bibliotherapy, reading, writing, Jean-Jacques Rousseau, healing power, paradox, education, family

Bu yazıyı, ilham kaynağım sevgili kuzenim Can Ünal Hodson'a ithaf ediyorum.

Araştırmamızda, günümüzde kitap okumayı iyileştirici bir güç olarak tanımlayan bibliyoterapi üzerine görüşlerimizi oluşturduktan sonra, XVIII. yüzyıl Fransız düşünürü Jean-Jacques Rousseau'nun kitaplar, okuma ve yazma konusundaki paradoksal düşüncelerini irdeleyeceğiz. Çocukluğunda Rousseau kitap okumayı salgın bir hastalık olarak görmüştü. Sonraları bu düşüncesi değişmiş miydi? Çocukların ve gençlerin eğitimiyle ilgili yazdığı *Emile ya da Eğitim*'de kitap okumayı nasıl görüyordu? Kitapsız bir eğitim mümkün müydü? Okumak ve yazmak, daha geniş çerçevede edebiyat, bir müsekkim miydi, yoksa bir zehir mi? Zehirse, panzehri var mıydı? Yazımızda bu sorulara yanıtlar arayacağız.

Bibliyoterapi

Araştırmalarımız bize bibliyoterapinin eski Yunan ve Roma dönemlerine uzanan köklü bir geçmişi olduğunu söylüyor. Antik Yunan'da, Aristo ve Platon'a dayanan bir geçmişe sahip. O dönemde insanlar kitapların iyileştirici gücüne inanmışlar ve bu yaklaşım, modern bibliyoterapi uygulamalarının temelini oluşturmuş. Bu terapide, bireylerin ihtiyaçlarına, ilgi alanlarına ve yaşlarına uygun kitaplar seçilir ve yaşadıkları sorunlarla ilgili duygularını ifade etmeleri ve benzer deneyimler yaşayan başkalarıyla bağlantılar kurmaları amaçlanır. Temel hedef, bireyin seçilen kitaplar hakkında düşünmesi ve başkalarıyla paylaşmasıdır. Bu, duyguların daha iyi anlaşılmasını ve ifade edilmesini kolaylaştırır. Endişeyi azaltabilir, okuyucuyu sakinleştirebilir. Zorluklarla baş edilmesini, cesaret kazanımını ve kendine güveni arttırabilir. Okumanın başka bir olumlu etkisi de, bireyin yazma isteğini ve becerilerini geliştirmesidir.¹ Yazmak da okumak gibi tedavi edicidir. Düşüncelerini ve hissettiklerini yazma cesareti, iyileşmek için atılan önemli bir adımdır. İnsan yazarak sorunlarını açıkça ortaya koyabilir, bu yolla kendini daha iyi tanıyabilir ve iyileştirebilir.

Batı dünyasında bibliyoterapi 1930'lı yıllarda önem kazandı. İnsanların yaşadığı problemlere kitap okuma aracılığıyla çözüm getirilmeye çalışıldı. Kitapların psikolojik yardım işlevleri Antik çağdan XX. yüzyıla ve bugüne kadar uzandı.

Bu terapide, sorunlu birey kitaplardaki kahramanları kendine örnek alır. Böylece, kendi duygularını anlayabilme yeteneğini kazanır. Kahramanın davranışlarını kendine göre yorumlar ve harekete geçer. Aynı Rousseau'nun kahramanı Emile'in kendine Robinson ve Télémaque'ı örnek alması gibi. Bu yüzden bütün toplumlarda kitaplar iyileştirici ve geliştirici güç olarak bilinir.²

Rousseau'nun kişiliği ve yalnızlık

1712 de Cenevre’de Protestan ve yoksul bir aileye doğan Jean-Jacques Rousseau, annesi Suzanne Bernard’ı daha bebekken kaybetmiş, onu babası büyütmişti. Baba Isaac Rousseau dengesiz bir kişiliğe sahipti; ancak küçük Jean-Jacques, kitaplara olan tutkusunu bu dengesiz adama borçluydu. Baba Rousseau, eline ne kitap geçerse, gazete ve dergiler dâhil, oğlu için uygun olup olmadığına hiç aldırmadan, onunla birlikte okurdu. Bu kontrolsüz eylem, gencecik Rousseau’ya zarar vermiş miydi? Belki. Ancak onu ileride delirmekten kurtaracak ve hastalık derecesinde hassas ve duygusal kişiliğini bir nebze de olsa dengede tutacaktı.

Çocukluğu kolay geçmemiştir. Anne şefkati ve sıcaklığından yoksun büyüdü. En mutlu anları, kuzeni Bernard ile İsviçre’nin Bossey köyünde ve Lambercier adında bir din adamıyla geçirdiği zamanlardı. 1728’de bir Pazar günü, kuzeniyle aylıklık ederken, saatin geçtiğini fark etmemiş ve şehrin kapıları kapanırken, isteyerek kapının dışında kalmıştı. Böylece gezgin hayatı başladı. Yürüyerek tek başına Fransa sınırını geçti, Annecy’e geldi. Orada hem annesi hem sevgilisi yerine koyup bağlanacağı Louise de Warens’le tanıştı. Bir süre onunla kaldı. Ancak genç Rousseau, aynı yerde kök salacak biri değildi. Yoluna devam etti. Geçtiği küçük kasabalardaki kiliselerde ayinlere katıldı, şarkılar öğrendi. Doğal yoldan bir müzik eğitimi almış oldu. Sonraları müziğe olan tutkusu sayesinde, soylu aile çocuklarının müzik hocası olacak ve biraz para kazanacaktı. Aylıklıkla ve yalnız geçen yılların ardından, Rousseau 1732’de Madame de Warens’in evine geri döndü. 1740’a kadar onunla yaşadı. Çalışmaya, okumaya ve müziğe adanmış verimli yıllar geçirdi.

1740’da, serüvenli, hareketli bir yaşamın çekiciliği, Rousseau’yu tekrar sardı. Özel dersler vermek üzere Lyon’a oradan Paris’e gitti. Fransa’nın Venedik elçisinin yanında sekreter olarak çalışmaya başladı; ancak aşırı alıngan ve geçimsiz kişiliği bu işi uzun süre yapmasına izin vermedi. Elçiyle kavga edip Paris’e döndü. Burada dönemin düşünürleriyle tanıştı. Diderot ve Grimm’le dostluk kurdu; ancak kısa süre sonra onlarla da kavga edip uzaklaştı. Yalnızlığı seçti. Son derece yoksul biri gibi giyinmeye başladı. Eğitimsiz bir hizmetçi kadınla, Thérèse Levasseur’le tanıştı. Birlikte yaşadılar ve beş çocuk sahibi oldular. Devlet korumasına terk ettikleri beş çocuk. Rousseau’nun herkesten sakladığı, yaşamının büyük sırrı buydu...

1750’de Dijon Akademisi’nin *Bilimler ve sanatlar üzerine* açtığı bir yarışmada, temel felsefesini ilk defa açıklama olanağını buldu: İnsan doğal yapısı gereği iyidir; ancak toplum ve uygarlık onu bozmuş ve mutsuz etmiştir. Bu felsefeyi destekleyecek diğer düşünceleri ise, bilimler ve sanatların bu çürümeye katkıda buldukları, insanı aldatıcı zevklere ve tembelliğe iterek onun ilk ve doğal mutluluğunu yok ettikleriydi. Beş yıl sonra yazdığı ikinci metin, *İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kökenleri*, daha çarpıcıydı. Doğada yaşayan yalnız ve ilkel insanın, sağlıklı, erdemli ve yalın yaşamını betimledikten sonra, bu sade insanın mutluluğunu nasıl kaybettiğini anlattı. Aralarından biri çıkıp, bu toprak benim dediği anda, erdemli yaşam bitmiş, çıkar kavgası başlamış, zenginleşen fakir kalanı ezmiş, davranışını meşrulaştırmak için, yüz kızartıcı yasalar çıkararak, despotizmi kurmuştu.

Olumsuz görüşler içeren bu iki metinden sonra, 1760-1762 yılları arasında Rousseau, birbirini tamamlayan ve yapıcı olarak yorumlanabilecek üç kitap yazdı. Ailenin, eğitimin ve toplumun, tekrar ve olumlu biçimde nasıl yapılandırılacağını anlattı. *Julie ya da Yeni Héloïse*'de erdem ve dürüstlük üzerine kurulu bir aşk öyküsü aracılığıyla, hayalindeki aile örneğini sundu. Bu iki güzel niteliğin üçlü bir ilişkiyi (eski sevgili, evli kadın ve eş) bile mümkün kılabileceğini savundu. Anne babanın, çocuklarını doğal bir biçimde eğitmelerini, din kitaplarına uzak, insanın yüreğinde duyduğu tanrı sevgisiyle edinilecek din eğitimini, yürekte gelen duaların, zorluklara verdiği dayanma gücünü, anlattı. Burada, Rousseau muhtemelen, o dönem Fransa'sında giderek çözülmeye yüz tutmuş aile bağlarını güçlendirmeyi amaçlamıştı. Üçlünün diğer kitabı, *Emile ya da Eğitim*'de, o yıllarda sıklıkla yapıldığı gibi, bebeğin bir sütanne tarafından değil, annesi tarafından emzirilmesini savundu. Muhtemelen, trajik boyutlara ulaşmış bebek ölümlerine dikkat çekmek istiyordu. Çocuğun ilk eğitimini ailesinden ve doğadan almasını önerdi. Çocuk doğayı gözlemleyerek öğrenecek; ancak kitap okumayacaktı. Bu doğal insana, inanç eğitimi de verilecek; ancak dinlere hiç girilmeyecekti. Tanrının varlığını insanın kalbinde hissetmesi üzerinde duruyordu. Aynı dönemde, Voltaire, tanrının varlığını, evrenin mükemmelliğini gözlemleyerek mantığıyla kabul etmişti. Rousseau, bunu yüreğinde hissederek kabul ediyordu. Bu kitabı, üçüncüsü, özgür yetişmiş insanların, erdem üzerine kuracakları siyasi rejimin, yani demokrasi ve Cumhuriyetin tanımlandığı *Toplum Sözleşmesi* izledi.

Rousseau'nun savunduğu bu düşünceler, Aydınlanma yüzyılı'nın benimsediği uygarlık, ilerleme kavramlarına ters düşüyordu zira o, insanın mutsuzluğunu toplumsal yaşama ve uygarlığa bağlamıştı. Yani, madalyonun diğer yüzünü göstermişti. Cesaret isteyen bu tavrının bedelini de ödedi. *Emile* yayımlandıktan sonra evi taşta tutuldu. İngiltere'ye kaçmak zorunda kaldı. Orada da mutsuz oldu. Davetini kabul ettiği David Hume'la kavga etti ve geri döndü. Bu arada, Voltaire, Rousseau'nun gizlediği gerçeği, beş çocuğunu terk edip Devlet yurduna bıraktığı haberini yaydı. Çocuk eğitimi konusunda söz sahibi biri, kendi çocuklarını neden terk etmişti? Hadi bir kez hata yaptı, aynı hatayı bir baba ve eğitimci, beş kez nasıl tekrarlayabilirdi? Bu skandaldan sonra, Rousseau'nun yayıncısı, bir kitap kaleme almasını ve kendini savunmasını istedi. *İtiraf*lar (1765-1770) bu olayların ardından ve bir zorunluluktan, ortaya çıktı. Onu, *Rousseau: Jacques'in Yargı*cı (1771-1775) başlıklı diğer biyografi kitabı izledi. Fransız edebiyatında ilk kez, bir yazar kendi adını, kitabının başlığına taşımıştı.

Rousseau ve kitap okumak

Rousseau'ya göre kitap okumak ve öğrenme isteği iç içedirler, birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Rousseau, çocuklara okumanın en iyi hangi yöntemle öğretileceğini tartışanlara şunu der: “*En iyi yol ki, bu çoğu kez unutulur, öğrenme arzusudur. Bu arzuyu çocuğa verin, o zaman tüm yöntemler iyidir*”.³ Çocuklukta okuma zevki ve isteği kazanılırsa, bu hep böyle sürer, ona göre. Kütüphanedeki tüm kitapları deli gibi okuma tutkusunu; Rousseau bunu “salgın hastalık” olarak adlandırır ancak, bu “hastalığın” iyileştirici etkisi olduğunu, kitapların niteliklerinin önem

taşımadığını, okuma eyleminin kurtarıcı olduğunu söyler. Burada model, görüldüğü gibi, kendisidir. Babası İsaac Rousseau ile gün ışığına dek okuyarak geçen geceler, küçük Rousseau’da bu zevkin temelini çoktan atmıştı; okudukları ona hiç uygun olmasa da. Çocuklukta bu yol önünde açılmıştı artık. Baba oğul bir kitabın son yaprağını çevirmeden okumayı bırakmazlarmış. Hatta Isaac Rousseau, sabah erken kırlangıçların sesini duyduklarında, utanç içinde şöyle dermiş: “*Hadi uyuyalım; ben senden daha çocuğum*”⁴

Okumanın bir öğrenim aracı olduğunu o zaman pek fark etmese de, küçük Rousseau o yoldan ilerledi. Babasıyla ilk okudukları, annesinden kalma XVII. yüzyılda yazılmış eğlenceli kitaplardı. Daha sonraları, tutkuları öne çıkararak ve düşünmeyi engelleyen bu okumaların, “tehlikeli” ve bu kitapların “zehirli” olduğunu söyleyecekti. Rousseau, aynı zamanda, amcasından kalma tarih kitaplarını da okudu, bunları önemsemişti. Yine çok genç yaşında, Plutarque’ın eserlerinde kendini keşfedecek ve bu yazarı çok sevecekti. Baba oğul Rousseau, Plutarque’ı okumayı önemsemişler ve Jean-Jacques böylece, vatan sevgisi ve Cumhuriyet kavramlarıyla küçük yaşında tanışmıştı. İzleyen yıllarda, erdem üzerine kurulu ahlak anlayışını, bu okumalarıyla temellendirmişti. Ona göre, Cumhuriyet ve erdem birbirine bağlı ikiz kavramlardı.⁵ Yaşamının sonuna doğru yazdığı *İtiraflar*’da, çocukluğunda okuduğu kimi kitapların zararlı olduğunu düşüncesinden arındığını belirtir. Plutarque onun için bir panzehirdi. “*Plutarque’ı okurken duyduğum keyif, romanlarla ilgili olumsuz düşüncelerimi yumuşattı*”⁶ demiştir.

Yaşamı boyunca hasta olan Rousseau, -böbrek ve akciğer hastalıklarından, depresyon ve paranoyadan çok çekmişti- acılarını kitap okuyarak hafifletmeye, uykusuz gecelerde okuyarak kendini unutmaya çalıştı.⁷ Yalnızlığa karşı da bir panzehirdi kitap okumak. Hele de okumayı dört duvar arasında değil de, açık havada yapıyorsa; bunun sakinleştirici, gevşetici etkisine inanırdı. Rousseau pek çok kitabını doğada kaybettiğini de anlatır. Bahçeye, bağlara, ağaç altlarına götürdüğü kitaplarını oralarda unuttuğunu, on beş gün sonra karıncalar tarafından yenmiş, yırtılmış kalıntıları bulduğunu anlatır.⁸ Açık havada okumanın güzellikleri hep çok çekicidir Rousseau için. “*Okuma eylemini doğada uzanarak yapmak sağlıklıdır*”, der. *Julie ya da Yeni Héloise*’de, küçük çocukların kapalı bir odada kitabın üstüne eğilerek, ona yapışarak okumalarının zararlı olduğunu ve enerji dolu bedenlerin, bu nedenle tüm canlılıklarını yitirdiklerini söyler.⁹

Kitapları koklamak ve konularına göre her kitabın ayrı bir kokusu olduğunu fark etmek. Rousseau hiç sevmediği tıp kitaplarını kokularından ayırt edermiş: “*Bir hastalığın betimlemesi benimkine benziyorsa okumam. Hasta olmasam da onu okuyunca eminim hastalanırım*”,¹⁰ der. Tıp kitaplarının sağlık sorunlarını iyileştirmekten çok, hastalıkları ağırlaştırdığını da söyler. Burada, çoğu zaman, kendini dinleyip hasta hisseden Rousseau’nun “hipokondriyak” yani hastalık hastası olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Koku alma, duyma ve görme duyuları için; botanik kitapları çiçek kokularını yayar, der. Yazarın aşırı duyarlılığını, bir müzik kulağı olduğunu, kuş seslerine karşı özel hassasiyetini vurgulamalıyız. Kitapları doğada

yüksek sesle ve başkasından değil de, kendi sesinden dinlemeyi sevdiğini, bunun üzerinde, sessiz okumadan çok daha güçlü bir etkisi olduğunu belirtir. Görme yetisine gelince, yakını görmekte küçüklüğünden beri zorlanan Rousseau, gece okumalarında bile bunu bir engel olarak görmez. Gençken dağınık, uçuşan, dalgalanan düşüncelerini, Plutarque'ı ve Montaigne'i okuduktan sonra topladığını, daha berrak ve net düşündüğünü söyler. Bu okumalar, ona göre, ruh gözüyle beden gözünü birleştirir ve okuma zevkini bütünleştirir. Metin, okuru içine çekerken, onu hipnotize etmiş gibidir. Bu şekilde okuma aynı zamanda bir kaçıştır; gerçekten kaçış, hayali olana sığınma, yani bir sığınaktır. Rousseau'daki aşırı duyarlılığın ve duygusallığın buradan beslendiğini de söyleyebiliriz. Bu iki temel duygu ve bunların çekiciliği, onu yazmaya yöneltecektir. Bir konserdeki müziğin verdiği haz, güzel bir akşam yemeğinin, bir yolculuğun, gezintinin heyecanı, kimi bağımlılıklar ki bunlara Rousseau "delilikler" der, onun yazmadaki itici güçlerinden birkaçıdır.¹¹

Rousseau'nun yazma isteği ve gücü, sadece duygularına bağlı değildir. Okuma ve yazma arasındaki geçirgenlik, öğrenmek için yaptığı en zor ve en kuru okumalarda da vardır. Buna entelektüel okuma da denebilir. Bu, bir kitaptan diğerine koşmak ve anlaşılmamış tek bir sözcük ya da düşünce kalmayana dek yapılan araştırmalar, fiziksel ve haz veren bir eylemdir. Okuyucu ve okuduğu metin, birbirlerini kışkırtan iki ajan gibidirler. Ancak burada da her şey net değildir, *Emile*'de şunu söyler: "Eğer *Emile*, başka birini kendinden daha çok benimsemişse, bu *Socrate* ya da *Canton* olabilir, onu kendine yabancılaştıranlardan hemen uzaklaşmalı, *Robinson* ve *Télémaque* olmalı"¹² der. Kendi içinde çelişki içeren bir söylem gibidir bu. *Socrate* ve *Canton*'u okumak zararlı ve yasak, *Fénelon*'un *Télémaque*'ını ve *Dafoe*'nin *Robinson*'unu okumak yararlı ve serbest. Burada dolaylı olarak, "kötü okuma", "iyi kitap" ayrımı yapmaktadır. Ayrıca, Rousseau, kendi üzerinde bir ömür boyu süren Plutarque'ın etkisini göz ardı ediyor ve kendiyi zıt düşüyor gibidir.

Rousseau, tutkuların karmaşasına yol açan hayal gücünden çekinir. Kitaplar, okuru kendine yabancılaştırmakla kalmaz, onu yoldan da çıkarabilir, der. Genç *Emile*'i tehdit eden tehlikelerin başında okumak gelir; bu eylem durağan bir hayata, aylıklığa, kadınlarla ve genç erkeklerle beraberliklere götürür, yani genci toplumsal hayatın içine doğru iter. Rousseau, okumanın gençlerde uyuklayan tutkuları uyandıracığını söyler. Hele de iyi ve zekice yazılmış kitaplar, okuru kendi başına düşünmekten uzaklaştırır, ona göre. Bu nedenle örneğin, vereceği ahlak dersini önceden bildiren, *La Fontaine*'in *Fablları*, yararlı metinler değildir. Sadece kitaplar da değil, aşka yer veren ve yurttaşlık erdemlerini arka planlara atan tiyatro da bu olumsuz tavırdan nasibini alır.¹³

Korkular, kaygılar, endişeler taşıyan biri için edebiyat, teselli edici, sakinleştirici bir araç olabilir mi? Plutarque okumalarıyla ilgili Rousseau bu soruya olumlu yanıt vermişti. Plutarque'ı okumak kimi ıstıraplarını dindirmiş, acılarına merhem olabilmişti. Edebiyat bağlamında şunu söyler: "Edebiyat olmasaydı, bana kalan tek zevkten mahrum olurdum. (...) Hayattan zevk almayı ve ölümü küçümsemeyi edebiyattan öğrendim".¹⁴ Edebiyat onun için bir vaz geçilmezdi; hem bir müsekkin, hem bir sığınak hem de güzel zaman geçirme aracıydı.

Rousseau ve yazmak

Yazmak da okumak gibi, Rousseau'nun açık havada yaptığı bir eylemdir. Çoğu kez okuduklarından not almak için, yanına bir kalem ve bir not defteri alır, izlenimlerini, düşüncelerini yazarmış. ”Benim çalışma odam kırlardır. Masalar, kâğıtlar, kitaplar bana sıkıntı verir, cesaretimi kırar”¹⁵ demiştir.

Okumak kadar yazmak da Rousseau'nun hayatının önemli bir parçasıydı. Yıllar boyu, on altı bin sayfadan fazla yazı yazmış, yirmi beş kitap üretmişti. Eleştiri ve saldırıların ardından kendini savunmak ve davranışlarını açıklamak için kaleme almak zorunda kaldığı *İtiraf*lar'dan ve ölümünün ardından yayınlanan *Yalnız Gezer'in Düşleri*'nden sonra, Rousseau yazmayı bıraktı. “*Bütün bu kâğıtların ve kitapların yerine odamı çiçeklerle doldurdum*”, dedi ve sadece İsveçli botanikçi ve hekim Carl Linnee'nin *Systema Naturae*'sini okuyarak ve elinde büyüteç, doğayı inceleyerek, bir botanik kitabı yazmayı planladı.¹⁶

*İtiraf*lar'ın dokuzuncu bölümünde, yazmanın, bir iç yıkımı önleme çabası olduğunu, ancak hiçbir meşguliyetin, radikal bir biçimde bu yıkımı iyileştiremeyeceğini söyler. Yazdıklarını tekrar tekrar okuduğunda, ruhunun beslendiğini, teselli bulduğunu düşünür. Burada hem yazar hem okurdur kendisi. Yazdıklarını tekrar okumanın iyileştirici etkisine inanır; sanki eski bir arkadaşıyla dertleşiyor gibidir. Bu davranışın teselli edici ve yatıştırıcı bir gücü vardır. Böylece, kendiyi ve kaynaklarıyla baş başa, başkalarının saldırılarından korunmuş olduğunu düşünür, yalnız olmayı yüceltir.¹⁷ Okumanın iyileştirici etkisi ve yazmanın iyileştirici gücü birleşiktirler. Yaratıcı hayal gücü, gerçeği besleyerek, teselli ve bir acıyla baş edebilmeyi mümkün kılar. Burada, Rousseau'nun temel felsefesinin, yani insanın doğuştan iyi olduğu, toplumun ve uygarlığın onun erdemli yapısını bozduğu tezi, kimi okurlar için, bir teselli ve iyimserlik kaynağı olarak iyileştirici etkiye sahip olabilir.¹⁸

Sonuç

Hastalık derecesinde alınganlık, hassasiyet, paranoya, sağlıksız bir beden ve gerçeklerden hayal gücüne sığınarak kaçış; tüm bunlar, Rousseau'nun hayatındaki sorunlarla, zulümle başa çıkmasını zorlaştırmıştı. Küçük yaşında anne sevgisinden yoksun ve dengesiz bir babayla büyümesi de cabası. Ancak, babasının, bu zor hayata olumlu katkısını bir kez daha vurgulayalım: kitap okuma tutkusunu oğluna verebilmiş, hayatı kabullenip sevebilmesi için ona bir yol açmıştı. Çocukluğundaki özensiz okumaları Rousseau, bir salgın hastalık olarak görse de, okuma refleksi ve zevkini bu dönemde edinmişti. Okuma aşkı, onun yazma ve yazarak iyileşme yeteneğini fark etmesine de neden oldu. Bu sayede dengesini koruyabildi. Her ne kadar *Emile*'de eğitim çağındaki biri için kitapların zehirli olduğunu söylese de, ileri yaşlarında, Plutarque'ın da olumlu etkisiyle, yararlarını öne çıkardı. Geriye, birçok eserinin yanı sıra, Cumhuriyetçilere ilham ve bilgi kaynağı olan önemli bir yapıtını, *Toplum Sözleşmesi*'ni bıraktı. Bununla da kalmadı, geniş anlamda edebiyatın sakinleştirici, tedavi edici bir ilaç gibi, bir müsekkin olarak kullanabileceğini de gösterdi. Nasıl ki Marquis de Sade kendi cinsel aykırılıklarını, fantezilerini yazarak hem 28 yıllık hapisine

katlanabildi, hem de günümüz psikologlarına benzersiz bir kaynak bıraktı; Rousseau da kendi yaşadıklarından hareketle, bizlere kitap okumanın iyileştirici, teselli edici ve yatıştırıcı gücünü, bibliyoterapiyi hatırlattı. Her ne kadar okumanın paylaşılan bir eylem değil, yalnız gerçekleştirilen bir eylem olduğunu savunan bakış açısı, bibliyoterapi uygulamalarının içinde yer almasa da, bilim dalı olarak günümüzde kullanılmasına ışık tuttu. *Emile*'de insanların kitapların olmadığı zamanlarda daha mutlu olduklarını savunsa da,¹⁹ okumanın ve yazmanın iyileştirici gücünü kabul etti. İnsan olmanın çelişkileri iç içe olabileceğini yaşamının her evresinde gösterdi; paradokslara hakkımız olduğunu da vurguladı.²⁰ Geriye, zorluklarla geçen bir yaşamın ardından, değeri hiç tükenmeyecek bir antoloji bıraktı.

NOTLAR VE KAYNAKÇA

¹ Bu bilgiler için bkz. Farukcesur.com.tr

² <https://www.evimdeterapi.com/blog/bibliyoterapi-nedir/>

³ Jung, Danielle. "Jean-Jacques Rousseau, livres, lecture et bibliotheque".1979. <https://www.Enssisib.fr>

⁴ Rousseau, Jean-Jacques. *Œuvres Complètes*. Paris, Gallimard, 1966-1969. Bibliotheque de la Pleiade, Cilt 1, s. 8.

⁵ Bkz. Morel, Jean-Emile. "Jean-Jacques Rousseau lit Plutarque", *Revue d'Histoire Moderne & Contemporaine*, 1926 1-2, ss.81-102

⁶ A.g.y.

⁷ Bunları yaşamının sonuna doğru, *Yalnız Gezerin Düşleri*'ni yazdığında ve sonraları tekrar okuduğunda, o an için unuttuğu duyguları yine yaşadığını ve sanki eski bir dostla konuşur gibi hissettiğini söyler. Jung Danielle, A.g.y. s.9

⁸ Rousseau'nun okuduğu kitapların listesini oluşturmaya çalışan kütüphaneci M. de Conzié, yazarın düzensiz okuma alışkanlıkları nedeniyle tam bir liste oluşturamamıştır. Bkz. Jung, Danielle, "J.-J. Rousseau, Livres, Lectures et Bibliotheques". A.g.y.

⁹ Rousseau, Jean.-Jacques. *Julie ou la Nouvelle Héloïse*, Paris, Garnier Frères, 1960, s.549.

¹⁰ Rousseau, Jean.-Jacques. *Œuvres Complètes*, C.1, ss:247-248.

¹¹ Bu değerlendirmeler için Bkz. Jung, Danielle, J.-J. Rousseau, "Livres, Lectures et Bibliotheques". A.g.y.

¹² Rousseau Jean.-Jacques. *Œuvres Complètes*. C.4. s.824

¹³1758'de Rousseau, *Lettre à d'Alembert sur les Spectacles* adlı kitabında, tiyatronun ahlaksızlıktan, kötülükten beslendiğini, örf ve adetler düşünüldüğünde, yararından çok zararlı olduğunu örneklerle anlatmıştır. Erdemli Alceste'in gülünç duruma düştüğü, Voltaire ve Crebillon'un suçluları sahneye koyduğu, Racine ve Corneille'in tutku ve deliliği işlediği tiyatrolardan örnekler vermiştir. Kitabı, D'Alembert *Encyclopédie*'nin VII. cildinde yayınlamıştı.

¹⁴ Bkz. Frery, Nicolas. "Guérir des livres et guérir par les livres selon Rousseau", HAL Id: hal-04232524 <https://hal.science/hal-04232524v1>

¹⁵ Bkz. Rousseau Jean.-Jacques. *Œuvres Complètes*, c.1 s.1128

¹⁶ Rousseau'nun bitki araştırmalarına katılıp, bitki merakının büyük bir tutkuya dönüştüğü, yazmış olduğu mektuplarında görülüyor. Bitkileri isimlendirmeleri, sınıflandırmaları detaylıca aktardığı bir mektup serisi, sonra kitap haline getirildi: "*Yeni Başlayanlar İçin Botanik Üzerine Mektuplar*" Bkz. Botanikçi Yönüyle Jean-Jacques Rousseau. bilimya.com

¹⁷ Rousseau kitaplarda gerçeği aradığını, ancak onlarda yalan ve hata bulduğunu söyler. Yazarlara yöneldiğinde, orada insanları aldatarak eylenen şarlatanlar gördüğünü belirtir. (*Œuvres Complètes*, C..1, s.967) Rousseau, başta Voltaire olmak üzere, pek çok yazarın

eleştirilerine ve saldırılarına uğramıştı. Filozof David Hume ona ihanet etmişti, Grimm, d'Alembert, Diderot, ona arkadan vurmuşlar, Horace Walpole onunla alay etmişti. Bunlar yazarın yaşadığı paranoyanın birkaç örneğidir. Bkz. Edmonds, David ve Eidinow, John. "Aydınlanmış Düşmanlar" *The Guardian* 28 Nisan 2006.

¹⁸ Sebastien Mercier. "J.-J. Rousseau'nun yazdıkları olmasa çok mutsuz olabilirdim. Endişeli bir düşüncemi iyileştirdi" demiştir. Benzer bir biçimde, *Yeni Héloïse*'i okuyanlar, aşk hastalığına ve onun ölümcül tehlikelerine karşı kendilerini aşılanmış hissettiklerini söylemişlerdir. Tersî düşünenler de olmuştur. Tarihçi Marmontel (1723-1799) Rousseau'nun tezinin çocukların ellerine bırakılan zehir olduğunu söylemişti. Bkz. Frery, Nicolas. "Guérir des livres et guérir par les livres selon Rousseau", *A.g.y.*

¹⁹ Rousseau, Jean.-Jacques. *Œuvres Complètes* C.4, ss.645-646.

²⁰ *Emile ya da Eğitim*'in önsözünde, "Çelişkili bir adam olmayı, ön yargılı bir adam olmaya tercih ederim" der. Bkz.https://www.modele-lettre-gratuit.com/citations/auteurs/jean-jacques-rousseau/citations/34291.html#google_vignette